

Милица Б. Шиљак¹

Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале

Кратко саопштење

УДК 316.347:323.15(497.6)
DOI 10.7251/SOCSR2120079S
COBISS.RS-ID 133800193
Прихваћено: 04.04.2021.

Етнички идентитет(и)у постјугословенској БиХ

Апстракт

Заједнички суживот три већинске етничке групе у Босни и Херцеговини (Срба, Хрвата и Бошњака), основни је показатељ етничког плуралитета босанскохерцеговачког друштва, па самим тим и идентитета подијељеног друштва. Какву улогу етнички идентитет има у данашњим међуетничким односима, главна је тема овог рада, као и утицај стереотипа на опажање других етничких група. Рад се заснива на истраживању етничких стереотипа у босанскохерцеговачком друштву методом анкетирања, а резултати ће показати како етнички стереотипи, или већ засновани ставови, утичу на посматрање „другачијих“ тј. припадника других етничких група, које живе на простору Босне и Херцеговине и носиоци су другачијих етничких идентитета.

Кључне ријечи: *етнички идентитет; Босна и Херцеговина; стереотипи*

Увод

Етнички односи су заступљени у сваком друштву. Немогуће је да етничке групе, које живе на заједничкој територији, немају контакте, било да су они мирољубиви, или праћени неспоразумима или сукобима. Распадом бивше Југославије, у процесу транзиције, позивање на етнички идентитет, у етнички плуралним друштвима, углавном, доприноси нетрпељивости између народа, који припадају различитим религијама, културама, етничким и националним групама. Етнички плурална друштва, какво је босанскохерцеговачко друштво, због неповољне друштвено политичке ситуације кроз историју често одређује-

¹ Студијски програм социологија; E-mail: milica.ikanovic@gmail.com

мо као нестабилна и конфликтна друштва. Михаило Марковић заступа мишљење да се национално питање у мултинационалним социјалистичким друштвима (Југославији), иако се то тврдило, није ријешило. „Стари национални сукоби изгледали су, барем привремено, неријешени. У условима убрзаног материјалног раста и прогресивног побољшања животног стандарда попримили су латентни облик. Они су се разбуктали убрзо након што су та друштва ушла у период озбиљне економске и политичке кризе“.² Афирмација и истицање етничких идентитета, током транзицијских процеса, често могу бити узрок сукоба са сусједним етничким заједницама и културама. То се може објаснити наводећи примјер распада Југославије и сукоба који су избили баш у вријеме великог транзицијског процеса. Обично се, истицањем сопствене културе и етничке заједнице, она друга гледа као мање вриједна и према чијим припадницима се осјећа нетрпељивост и одбојност. „Разлика између „нас“ и „њих“, између наше културе и неке друге културе, овде се посматра као разлика између једине праве и аутентичне културе и разних облика лажне, вештачке културе или културе на nižем ступњу развоја. У тој ситуацији задатак „наше“ културе није само да сачува и одбрани свој идентитет међу другим културама, него много више од тога: да узме на себе месијанску улогу, да просветли, едукује и од пропасти спаси остале“.³ На основу наведеног, поставља се питање, који фактори јесу главни узрок неслагања етничких група који дијеле заједничку државу, територију, језик? Етноцентризам, праћен ширењем национализма, политичке и идеолошке разлике, различита религијска учења, сукоби кроз историју, јесу плодно тло за ширење дистанце и неслагање међу етничким групама, што је карактеристично за БиХ. Према Милосављевићу и Југовићу, предрасуде и стереотипи представљају основ за маргинализацију према неким друштвеним групама. Коковић стереотипе одређује као укалупљене, типичне и круте представе, клишеизирана схватања одређених социјалних објеката (друштвени слој, етничка, вјерска или расна група) која су веома распрострањена и стичу се у процесу социјализације и васпитања.⁴ „Предрасуде представљају врсте ставова који се не заснивају на валидном искуству, нити на рационалним аргументима, већ чине тенденциозне генерализације које су афективно оптерећене и

² Mihailo Markovic, *Tragedy of national conflicts in "real socialism": The case of the Yugoslav Autonomous Province of Kosovo* (United Kingdom: PRAXIS International, 408-424, 1989/4), p. 408

³ Ivan Čolović, *Balkan – teror kulture* (Beograd: Biblioteka XX vek, 2008), str. 13.

⁴ Dragan Koković, *Društvo i medijski izazovi: Uvod u sociologiju masovnih komunikacija* (Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za medijske studije, Novinarska biblioteka knj. 5, 2007)

које су снажно отпорне на промену чак и када су суочене са новим информацијама“.⁵

Идентитет означава све оне особине појединца или друштвене групе које их разликују од других појединаца или друштвених група. Ти појединци или групе могу посједовати вишеструке идентитете јер имају вишеструке улоге, чланови су различитих група, па стога посједују различите личне или групне карактеристике. Постоје бројни типови идентитета, а главна подјела је на лични и друштвени. Лични идентитет се односи на личне особине појединца које стиче по рођењу, али их и гради у породици, односу са околином и другима, а односи се на полност, физичку конституцију, карактеристике, личне особине који га разликују од других појединаца. Лични идентитет се гради у етапама, почев од рођења и у току цијелог живота. Друштвени идентитет остварује се кроз припадање појединца одређеној друштвеној групи и стварањем осјећаја припадности или идентификацијом са њеним члановима, па на основу тога постоји локални, регионални, етнички, национални, религиозни, класни, расни идентитет. „Друштвена група је скуп појединаца који имају заједничку социјалну идентификацију или себе доживљавају као чланове исте социјалне категорије. Кроз процес социјалног упоређивања, особе које су сличне себи, категоришу се са собом и бивају означене као група; особе које се разликују од себе сврстане су у категорију ван групе“.⁶ Према степену блискости, идентитете бисмо могли подјелити на примарне, који су блиско везани за човјека, као што су породични и вршњачки идентитет. Секундарне идентитете човјек може најчешће сам да бира и да их напушта, гдје спадају културни, политички, партијски, радни идентитет.

У наставку рада биће изложен преглед теоријских дискурса, који су корисни за разумијевање етничког идентитета, представиће се резултати истраживања о етничким стереотипима и мишљења о припадницима других етничких група у босанскохерцеговачком друштву који утичу на стварање етничке дистанце и међуетничког удаљавања.

Преглед теоријских дискурса о етничком идентитету

Ентони Смит (Anthony Smith) етничку групу дефинише преко шест главних атрибута:

⁵ Milosav Milosavljević, Aleksandar Jugović, *Izvan granica društva: Savremeno društvo i marginalne grupe* (Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju – Izdavački centar CIDD, 2009), str. 14.

⁶ Peter Burke, Jan E. Stets, Identity theory and social identity theory, *Social Psychology Quarterly* Vol. 63, No. 3, American Sociological Association, 224-237, 2000, p. 225

- Колективно властито име,
- Мит о заједничком поријеклу,
- Заједничка историјска сјећања,
- Један или више диференцирајућих елемената заједничке културе,
- Повезаност с одређеном домовином, и
- Осјећање солидарности код значајних дијелова популације.⁷

Водећи се Смитовом дефиницијом етничке групе, закључујемо да је етнички идентитет чвршћи и стабилнији, уколико су сви њени елементи присутнији, и да сви ови елементи имају историјску категорију, те да су склони промјенама. Смит истиче да је припадање етничкој групи ствар ставова, перцепције и сентимената који зависе од ситуације у којој се појединац налази. А са промјеном ситуације, мијењаће се и његова идентификација са групом. То омогућава да се етничитет „инструментално“ користи ради унапређивања индивидуалних или колективних интереса према коме етничитет постаје „корисно оруђе“. На основу Смитове дефиниције, етничку групу одређујемо као категорију људи коју чине митови о заједничком поријеклу, заједнички језик, обичаји, историја, традиција, религија. „Сваки етничитет, који може имати свој еквивалент у народу, нацији или етничкој групи, представља релативно заокружену цјелину народних и културних карактеристика од језичких, моралних, обичајних, религијских па до естетских. На основу њих се формирају колективна и групна расположења која стварају осјећај припадности и заједништва, што се подводи под идентитет“.⁸

Жарко Обрадовић под етничком групом подразумеива „чланове истог или сличног порекла, и има заједнички дијалекат или језик, обичаје, традицију и многе специфичности у елементима материјалне културе, као и више других културно-историјских обележја. Етничка група је, по правилу, али не и нужно, на одређени начин груписана и територијализована заједница“.⁹

За формирање етничког идентитета значајна је идентификација са члановима етничке групе, са стварањем осјећаја припадности. На обликовање идентитета итекако утиче вриједносни систем, који је појединац усвојио, као члан друштва, гдје се у први план ставља процес социјализације. Припадање појединца одређеној друштвеној групи, такође, утиче на даља усмјерења појединца, његове интеракције и начин

⁷ Antoni D. Smit, *Nacionalni identitet* (Beograd: Biblioteka XX vek, 2010), str. 40.

⁸ Биљана Милошевић Шошо, *Мултиетничко друштво и девијантне појаве* (Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2013), стр. 127.

⁹ Жарко Обрадовић, *Балкански етнички мозаик* (Београд: Чигоја штампа. 2014), стр. 29.

дјеловања. Идентификацијом, поистовјећивањем са члановима групе, појединац ствара, модификује и прилагођава свој идентитет, било да је ријеч о личном или друштвеном. Стјуарт Хал (Stuart Hall) сматра да се идентификација конституише препознавањем заједничког поријекла или заједничке особине са другом особом или групом, или са идеалом. Она је процес који дјелује преко разлике, захтијева дискурзивни рад, повезивање и означавање симболичких граница, производњу „ефекта границе“, да оно што је изостављено учврсти тај процес.¹⁰ Да би једна етничка група била свјесна свог етничког идентитета, она мора подразумијевати контакт и однос са другим етничким групама. Барт (Fredrik Barth) објашњава да се етнички идентитет изграђује и мијења у међуакцији унутар друштвених група, захваљујући процесима укључивања и искључивања, којима се успостављају границе међу тим групама.¹¹ Дакле, етнички идентитет се изграђује на основу „другог“ и различитости, стварања осјећаја припадности једној етничкој гупи, наспрам друге. „Сваки идентитет захтева други: неког другог у односу на којег и кроз којег се самоидентитет актуелизује. Други својим радњама може да наметне властитом ја један нежељени идентитет“.¹²

Разлике у националној припадности, религији, култури, језику између етничких група на бившем југословенском простору, Кеџмановић објашњава као „нарцизам малих разлика“, јер „непријатељи имају доста тога заједничког“.

„У срцу овог феномена лежи потреба сваке етничке групе да што трајније и чвршће успостави и одржи свој идентитет. Потребна је мукотрпна вјештина да бисте се разликовали од оних који вас преобликују. То се постиже тако што припадници једне етничке групе пројектују на припаднике друге етничке групе све оно што је негативно у њима самама. Идеалан објект за ову пројекцију није неко чије се карактеристике поприлично разликују од наших, већ неко ко је сличан нама - баш попут нас, а опет другачији“.¹³

Према Леингу (Ronald Laing), други представља „оруђе за идентитет“. За стварање идентитета значајна је комплементарност у односима гдје други одређује „ја“ и обрнуто. Да бисмо били свјесни своје етнич-

¹⁰ Stuart Hall, "Kome treba 'identitet'?", *Politika teorije*, zbornik rasprava iz kulturalnih studija, (prir. Dean Duda) (Zagreb 2006., 357.-374.), str. 217.

¹¹ Filip Putinja, *Teorije o etnicitetu* (Beograd: Biblioteka XX vek, 1997), str. 7.

¹² Ronald D. Leing, *Jastvo i drugi* (Novi Sad: Biblioteka Svetovi, Bratstvo-jedinstvo, 1989), str. 81.

¹³ Dusan Kecmanovic, *Ethnic Times: Exploring Ethnonationalism in the Former Yugoslavia* (London: Preager, 2002), p. 4

ке припадности, потребно је да створимо границе са другим етничким групама, па самим тим разграничимо особине „наше“ групе од „других“ група. Други нам служи да потврдимо сопствене идентитете њиховом верификацијом. Уколико други не реагује онако како ми мислимо да треба и да је у складу са нашим идентитетом и улогама, самим тим не верификује наше идентитете. Интеракцијом са другима, истичемо значај разумијевања понашања кроз значења која чувамо у нечијем идентитету.

Свака етничка заједница посједује посебне одлике које је разликују од других етничких заједница. Те одлике и посебне карактеристике чине етнички идентитет, као опште својство, а то могу бити заједнички језик, територија, религијска припадност, култура, развој свијести о заједничком припадању.

„Етничке групе су по дефиницији мање или више издвојене, али оне су и те како свесне тога да негде постоје и припадници других етничких група, и оне су увек у неком додиру с њима. Штавише, те групе или категорије у извесном смислу се и стварају тек тим додиром. Идентитет групе увек се донекле одређује према оном што дотична група није – другим речима, према онима који не припадају групи“.¹⁴

С тим у вези, закључује се да се идентитет етничких група развија у међусобним додирима, а не изоловано од осталих да идентитети групе утичу на перцепције, ставове, мишљења, афекте и понашање њених чланова. Стетс и Бурк (Jan Stets and Peter Burke) су приликом објашњења социјалног идентитета и његовог активирања користили појам деперсонализација, преузет од теоретичара Турнера 1987., као централни когнитивни процес у ком особа уочава нормативне аспекте чланства у групи у прототипу, затим дјелује у складу са тим нормама. „Деперсонализација је основни процес у основи групних феномена као што су друштвени стереотипи, групна кохезивност, етноцентризам, сарадња и алтруизам, емоционална зараза и колективно деловање“.¹⁵

Према мишљењу Татјане Панфилове (Tatiana Panfilova) етнички идентитет укључује поред несвесних стремљења и осјећања, самосвијест човјека као представника ове заједнице, његову свјесну процјену етничке групе којој припада, за разлику од других група. Обзиром да је социјализација основ за обликовање идентитета, ако је човјек лишен своје уобичајене основе социјализације, своје стање доживљава као губитак идентитета. Према њеним наводима глобализација елиминише култур-

¹⁴ Tomas Hilan Eriksen, *Etnicitet i nacionalizam* (Beograd: Biblioteka XX vek, 2004), str. 28.

¹⁵ Peter Burke, Jan E. Stets, *op.cit.*, p. 232

не разлике, па самим тим и границе између културних и етничких група и ствара услове за губитак идентитета. Човјек тај недостатак идентитета надокнађује прекомјерном наклоношћу националној или вјерској групи. „У овим околностима неке етничке или верске групе уздижу своје препознатљиве особине и верска уверења да би преузеле право да буду једини представници одговарајуће културе или религије“.¹⁶

Стетс и Бурк од Хогга и Абрамса (Abrams and Hogg, 1990.) преузимају термине самокатегоризација и социјално поређење, приликом објашњавања односа међу члановима који припадају истој групи и посједују заједнички идентитет и односе према припадницима других група. Самокатегоризација се одређује као наглашавање уочених сличности између себе и осталих чланова групе и наглашавање уочених разлика између себе и чланова ван групе. Такве сличности и разлике се односе на ставове, увјерења и вриједности, афективне реакције, норме понашања, стилове говора и друга својства за која се вјерује да су у корелацији са релевантном међугрупном категоризацијом. Социјално упоређивање се односи на акценте који ће резултирати само-побољшањем исхода за себе, који доводе до тога да се у групи оцјењује позитивно, а ван групе негативно.¹⁷ „Имати одређени друштвени идентитет, значи бити попут других у групи и гледати ствари из перспективе групе. Претпоставља се да појединци као чланови групе размишљају слично и понашају се слично. Дакле, постоји уједначеност у мишљењу и дјеловању у групном чланству. Појединци не морају комуницирати са осталим члановима групе да би размишљали и понашали се као група“.¹⁸ Таква тврдња се може примјенити и на етнички идентитет, гдје постоји уједначеност у дјеловању и мишљењу припадника једне нације, а нарочито приликом исказивања мишљења о припадницима других и другачијих.

Кристијан Ђордано (Christian Giordano) сматра да стереотипи, у односима међу културама и етничким групама, треба да документују сопствену надмоћ и да се свака од њих увијек осјећа као „боља врста људи“. То показује тврдњом Леви Строса да етноцентризам у интеркултурним односима чини једну од основних константи колективних мисаоних схема сваког друштва.¹⁹

На контакте међу различитим групама могу утицати и различити фактори, међу којима су најзначајнији демографски, политички, капи-

¹⁶ Panfilova, Tatiana, Identity as a problem of today, *FACTA UNIVERSITATIS*, Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History Vol. 9, No1, 37 – 44; 2010, p. 41

¹⁷ Peter Burke, Jan E. Stets, *op. cit.*, p. 228

¹⁸ Burke, Peter, Stets, Jan E. *Identity theory* (Oxford: University Press. 2009), p. 118

¹⁹ Kristijan Đordano, *Ogledi o interkulturnoj komunikaciji* (Beograd: Biblioteka XX vek. 2001), str. 10.

талистички начин производње, развој савремених технологија, као и глобализацијске промјене савременог друштва. Тај контакт омогућава да етничке групе међусобно сарађују, имају складне односе, или да се међусобно удаљавају, разликују, па некада и сукобљавају. Због тога је важно пратити односе етничких и националних група у Босни и Херцеговини кроз историју, да бисмо могли разумјети садашње стање међуетничких и међунационалних односа у овој држави. Историју балканских земаља пратиле су разлике у културном и етничком идентитету и борба тих народа око прерасподјеле територија. Рат и сукоби међу етничким групама на овим просторима су разлог зашто се и дан данас живи „подијељен“ живот народа другачије вјероисповијести и етничке припадности, који су довели до етничке дистанце, неразумијевања и нетолеранције међу народима и стварања негативних стереотипа према другим етничким групама и ширењу антагонизма.

Кристијан Ђордано сматра да је до редефинисања идентитета дошло падом Берлинског зида, што је довело до поновног рађања национализма на Балкану и да је садашњи национализам у постсоцијалистичкој Европи производ друштвено-економске и културне кризе коју је изазвао слом система и уништење комунистичке идеологије.²⁰

Јанковић разликује двије врсте национализма, етнички и политички.

„Национализам као негативна друштвена појава, која се огледа у нетолеранцији, мржњи, неретко и насиљу према припадницима других нација, се најчешће повезује са етничким схватањем нације, док се политичко схватање најчешће повезује са „позитивним национализмом“ (патриотизмом), који је усмерен према поштовању државе и њених симбола, а не неке конкретне нације“.²¹

Да се питање етничког и националног идентитета прожима у свакодневници етничких група у Босни и Херцеговини, доказ је и сама подјела зараћених страна у протеклом рату, у коме је национална и етничка припадност била основни узрочник подјеле. „У току рата, као и недуго након њега, основна егзистенцијална питања људи у Босни и Херцеговини и региону била су везана за припадност одређеној етничкој групи. За већину је блискост са властитом групом значила сигурност, а изложеност туђој групи потенцијалну угроженост“.²²

²⁰ *Ibidem*, str. 171.

²¹ Aleksandar Janković, Nacionalizam kao strukturalna prepreka u demokratizaciji bosansko-hercegovačkog društva. *Sociologija*, Vol 61 – broj 1, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 87-112, 2019, str. 93 – 94.

²² O. Haneš, *Sociodemografske karakteristike socijalne distance i stereotipi kod studenata u Banjaluci*. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet, 59-79, 2012., str. 60.

Бранимир Стојковић сматра да се идентитет конструише помоћу идентификатора који су основа за настанак стереотипа. „Идентификатори представљају основу за настанак стереотипа – поједностављених и вредносно обојених представа које друштвене групе успостављају како о себи тако и другим групама“.²³ На основу тога, закључујемо да разлике представљају основ да се према другима створи осјећај антипатије, одбацивање, или у најгорем случају мржња и презир. „Проблем подељеног, односно замућеног идентитета може да се реши и на другачији начин – тако што се властити народ проглашава пранародом, а сви остали мање или више декадентним историјским изведеницама односно отпадницима“.²⁴

Оно што карактерише бивше југословенске народе данас јесте истицање етничке и културне припадности и све веће јачање њихових идентитета, заједно са вјерским и политичким идентитетом који се истичу и јачају стварањем пријетње аутентичности и јединствености од стране других. Етнички и културни идентитет све више оживљава како се код појединаца убрзаним промјенама јавља пријетња по сачување културе, језика, традиције, сопственог народа. Оживљавање етничких и културних идентитета на простору бивше Југославије јесу узрок нестабилности и друштвених криза, праћени етничким сукобима, неједнакостима, ширењем негативних стереотипа и предрасуда о припадницима других.

Резултати истраживања стереотипа и мишљења о „другим“ етничким групама у Босни и Херцеговини

Истраживање о етничким стереотипима, спроведено у марту и априлу 2017. године, покушало је да одговори на питање о томе какав је квалитет односа међу етничким групама у БиХ, на основу приписивања датих особина и мишљења о припадницима других етничких група. Тиме се поставља главна хипотеза да етнички идентитет, кроз дух етнонационализма, у друштву Босне и Херцеговине, носи водећу улогу у перцепцији и стереотипном приписивању особина сопствене и других етничких група. „Социјални стереотипи се најчешће дефинишу као увјерења која дијеле припадници једне групе о заједничким карактеристикама припадника своје или било које друге групе људи“.²⁵

²³ Branimir Stojković, *Identitet i komunikacija* (Beograd: Fakultet političkih nauka u Beogradu, Čigoja štampa, 2002), str. 15.

²⁴ *Ibidem*, str. 18.

²⁵ Danijela Majstorović, Vladimir Turjačanin, (ur.). *Percepcija etničkih grupa u BiH: U okrilju nacije; Etnički i državni identitet kod mladih u Bosni i Hercegovini* (Banja Luka: Centar za kulturni i socijalni oporavak, 2011), str. 220.

Како показује теза о „нарцизму малих разлика“, мале разлике се величају, како би се сопствена етничка група приказала као другачија и вреднија од осталих. Истраживање је спроведено на узорку од 300 испитаника у 5 општина Босне и Херцеговине, методом анкетирања. Испитаницима су понуђене 22 особине (позитивне и негативне) које су се могле приписати одређеним етничким групама у Босни и Херцеговини.

Резултати ће показати како етнички стереотипи, или већ засновани ставови, утичу на посматрање „другачијих“ тј. припадника других етничких група који живе на простору Босне и Хрцеговине. Окружење представља битан фактор, у ком се усваја систем вриједности, који прати класификације припадника друштва (стереотипи и предрасуде) кроз различите институције, као што су школски систем (уџбеници, фалсификовање историје и сл.), религијске институције, политички систем и др. У таквом окружењу, долази до формирања различитих ставова о другом и другачијем, који утичу и на само понашање појединаца или друштвених група. Кроз ово истраживање занимљиво је видјети какви ставови и начин мишљења су присутни у босанскохерцеговачком друштву и како они утичу на њихову перцепцију припадника своје или других етничких група, тј. на настанак аутостереотипа или хетеростереотипа. Негативан аспект стереотипа јесте тај да он представља основ за приписивање негативних особина другима и другачијима.

Етничким групама, испитаници су могли приписати како позитивне, тако и негативне особине, а за сваку етничку групу, било да је ријеч о сопственој или припадницима „других“, по једну особину, за коју сматрају да је одликује. Етничким групама испитаници су могли приписати сљедеће особине: лијени - вриједни, кукавице - храбри, глупи - паметни, хладни - осјећајни, подмукли - искрени, непоштени - поштени, некултурни - културни, прљави - чисти, дрски - љубазни, свадљиви - мирљиви, примитивни - цивилизовани.

Табела 1. Социо-демографска структура узорка

Социо-демографска структура узорка		Број	%
Пол испитаника	Мушки пол	146	48,7
	Женски пол	154	51,3
	Укупно	300	100
Године старости испитаника	Мање од 18	50	16,7
	Од 18 до 35	123	41
	Од 35 до 60	79	26,7
	Преко 60	48	16
	Укупно	300	100
Градови у којима испитаници живе	Требиње	60	20
	Бањалука	60	20
	Мостар	60	20
	Брчко	60	20
	Сарајево	60	20
	Укупно	300	100
Етничка припадност испитаника	Србин	116	38,7
	Бошњак	95	31,7
	Хрват	76	25,3
	Ром	6	2
	Остали	7	2,3
	Укупно	300	100

Из дате табеле се види да је женски пол (51,3%) обухваћен анкетом у већем омјеру него мушки (48,7%), док је највећи дио испитаника млађе популације од 18 до 35 година (41%). Истраживање је проведено у 5 градова Босне и Херцеговине (Сарајево, Бања Лука, Мостар, Брчко и Требиње), а анкетом су већински обухваћени Срби (38,7%), Хрвати (25,3%) и Бошњаци (31,7%) у Босни и Херцеговини.

Табела 2. Мишљења о посједовању одређених особина код Бошњака²⁶

Мишљења о посједовању одређених особина код Бошњака			
	СРБИН	БОШЊАК	ХРВАТ
ЛИЈЕНИ	6,0%	9,8%	2,6%
ВРИЈЕДНИ	5,2%	8,7%	2,6%
КУКАВИЦЕ	17,2%	1,1%	9,2%
ХРАБРИ	-	22,8%	2,6%
ГЛУПИ	6,9%	-	7,9%
ПАМЕТНИ	0,9%	7,6%	-
ХЛАДНИ	2,6%	-	10,5%
ОСЈЕЋАЈНИ	-	1,1%	-
ПОДМУКЛИ	6,9%	-	7,9%
ИСКРЕНИ	-	5,4%	5,3%
НЕПОШТЕНИ	1,7%	1,1%	-
ПОШТЕНИ	0,9%	1,1%	1,3%
НЕКУЛТУРНИ	3,4%	5,4%	3,9%
КУЛТУРНИ	1,7%	3,3%	3,9%
ПРЉАВИ	0,9%	-	1,3%
ЧИСТИ	-	2,2%	1,3%
ДРСКИ	6,9%	-	2,6%
ЉУБАЗНИ	6,0%	10,9%	9,2%
СВАДЉИВИ	16,4%	3,3%%	13,2%
МИРЉИВИ	4,3%	10,9%	7,9%
ПРИМИТИВНИ	9,5%	1,1%	5,3%
ЦИВИЛИЗОВАНИ	2,6%	4,3%	1,3%
	100%	100%	100%

У датој табели се примјећује да Бошњаци себе виде у лијепом свјетлу. 22,8% Бошњака свој народ види као храбар, 10,9% да су љубазни и мирљиви, али исто тако 9,8% да су лијени, док 5,4% сматра да су некултурни. У сваком случају, у већем проценту су особине које су позитивне. Срби о Бошњацима мисле да су 17,2% кукавице, 16,4% свадљиви, 9,5% примитивни, а од позитивних особина приписују им да су 6% љубазни, 5,2% вриједни. Хрвати Бошњаке виде као 13,2% свадљиве, 10,5% хладне, 7,9% мирљиве и 5,3% као искрене. Видимо да и код Хрвата постоје различита мишљења о Бошњацима.

²⁶ Питања о особинама су преузета, па модификована, из рада: Srđan Puhalo, *Kako opažamo druge etničke grupe i njihove članove (Socijalna percepcija i etnička pripadnost kod srednjoškolaca u Bosni i Hercegovini)* (Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2013).

Табела 3. Мишљења о посједовању одређених особина код Срба

Мишљења о посједовању одређених особина код Срба			
	СРБИН	БОШЊАК	ХРВАТ
ЛИЈЕНИ	5,2%	5,4%	2,6%
ВРИЈЕДНИ	5,2%	4,3%	2,6%
КУКАВИЦЕ	0,9%	14,1%	3,9%
ХРАБРИ	16,4%	1,1%	6,6%
ГЛУПИ	-	4,3%	1,3%
ПАМЕТНИ	8,6%	1,1%	-
ХЛАДНИ	-	5,4%	6,6%
ОСЈЕЋАЈНИ	0,9%	1,1%	5,3%
ПОДМУКЛИ	1,7%	6,5%	3,9%
ИСКРЕНИ	8,6%	6,5%	5,3%
НЕПОШТЕНИ	0,9%	4,3%	3,9%
ПОШТЕНИ	2,6%	1,1%	1,3%
НЕКУЛТУРНИ	1,7%	6,5%	5,3%
КУЛТУРНИ	4,3%	2,2%	5,3%
ПРЉАВИ		0,4%	0,4%
ЧИСТИ	2,6%	3,3%	5,3%
ДРСКИ	3,4%	5,4%	7,9%
ЉУБАЗНИ	12,1%	8,7%	11,8%
СВАДЉИВИ	4,3%	7,6%	3,9%
МИРЉИВИ	12,1%	2,2%	11,8%
ПРИМИТИВНИ	-	4,3%	2,5%
ЦИВИЛИЗОВАНИ	8,6%	4,3%	2,5%
	100%	100%	100%

У датој табели се примјећује да Срби себе виде у лијепом свјетлу. 16,4% Срба свој народ види као храбар, 12,1% да су љубазни и мирљиви, 8,6% да су искрени, али исто тако 5,2% да су лијени, 4,3% да су свадљиви. У сваком случају, у већем проценту су особине које су позитивне. Бошњаци о Србима мисле да су 14,1% кукавице, 7,6% свадљиви, 4,3% примитивни, а од позитивних особина приписују им да су 8,7% љубазни, 6,5% искрени, 4,3% вриједни. Видимо да има различитих мишљења, али су у већем проценту негативне особине. Хрвати Србе виде као 11,8% мирљиве и љубазне, 7,9% дрске, 6,6% хладне и храбре. Видимо да и код Хрвата постоје различита мишљења о Србима, али је битно истаћи да су у већем проценту особине које су оцјењене као позитивне.

Табела 4. Мишљење о посједовању одређених особина код Хрвата

<i>Мишљење о посједовању одређених особина код Хрвата</i>			
	СРБИН	БОШЊАК	ХРВАТ
ЛИЈЕНИ	1,7%	4,3%	2,6%
ВРИЈЕДНИ	5,2%	4,3%	5,3%
КУКАВИЦЕ	9,5%	6,5%	2,6%
ХРАБРИ		1,1%	5,3%
ГЛУПИ		2,2%	
ПАМЕТНИ	3,4%	2,2%	13,2%
ХЛАДНИ	12,1%	10,8%	1,3%
ОСЈЕЋАЈНИ		1,1%	1,3%
ПОДМУКЛИ	6,0%	7,5%	
ИСКРЕНИ	1,7%	3,2%	2,6%
НЕПОШТЕНИ		1,1%	1,3%
ПОШТЕНИ		1,1%	2,6%
НЕКУЛТУРНИ	1,7%	6,5%	
КУЛТУРНИ	9,5%	10,8%	18,4%
ПРЉАВИ	0,9%		
ЧИСТИ	5,2%	4,3%	7,9%
ДРСКИ	7,8%	8,6%	1,3%
ЉУБАЗНИ	6,9%	8,6%	10,5%
СВАДЉИВИ	8,6%	6,5%	1,3%
МИРЉИВИ	2,6%	3,2%	9,2%
ПРИМИТИВНИ	2,6%	1,1%	2,6%
ЦИВИЛИЗОВАНИ	14,7%	5,4%	10,5%
	100%	100%	100%

У датој табели се примјећује да Хрвати себе виде у лијепом свјетлу. 18,4% Хрвата свој народ види као културан, 13,2% као паметан, 10,5% као љубазан и цивилизован, али исто тако 2,6% сматра да су лијени, кукавице и примитивни. У већем проценту су особине које су позитивне. Бошњаци о Хрватима мисле да су 10,8% културни и хладни, 8,6% љубазни и дрски. Видимо да има различитих мишљења, али да позитивне и негативне особине имају исти проценат. Срби Хрвате виде као 14,7% цивилизоване, 12,1% хладне, 9,5% културне, али исто тако и као кукавице. Видимо да и код Срба постоје различита мишљења о Хрватима, али је битно истаћи да су у већем проценту особине које су оцјењене као позитивне.

Дискусија о резултатима истраживања и закључна разматрања

Под утицајем етничког идентитета појединци посједују мишљења, па самим тим усмјеравају активности према другима. „Друге“ дефинишемо као припаднике других етничких група. Резултати истраживања о стереотипима у босанскохерцеговачком друштву, уз хипотезу да етнички идентитет утиче на стереотипно приписивање особина „другима и другачијима“, показали су да се мишљења о припадницима сопствених етничких група најчешће заснивају на позитивним особинама и величању група којима припадају. Приписивањем негативних особина припадницима других, резултати показују да у етнички плуралним друштвима, какво је босанскохерцеговачко друштво, често долази до искључивања или укључивања на основу етничке или националне припадности. Одржавање негативних стереотипа у току рата, али и у постјугословенској БиХ, јесте главни показатељ да се босанскохерцеговачко друштво и даље налази у фази транс-сукобљености.

Појединац је свјестан свог личног идентитета тек у додиру са другима, исто као што су припадници једне етничке групе свјесни свог етничког припадања и етничких особина у поређењу и сагледавању са другим етничким групама. Етничке групе босанскохерцеговачког друштва су историјски прошле заједнички дуг пут, праћен различитим односима, како међусобним сукобима и мржњом, тако и заједничким суживотом у мирним епохама. Приписивање негативних или позитивних особина припадницима другачијег идентитета, истовремено утиче и на квалитет односа и међусобног зближавања.

„Група доприноси самопоштовању својих чланова само ако успијева да ојача и одржи позитивно вредновану различитост у односу на друге групе. Кроз процес поређења своје и других група, негативна стереотипизација туђе групе доприноси повећаном вредновању сопствене групе, а тиме и појединца самог“.²⁷

Својство етничке припадности јесте категорија разлучивања на оне који припадају датој групи и оне који не припадају, при чему се врши подјела на „наше“ и „њихове“, „ми“ и „они“. Такав феномен је нарочито присутан у босанскохерцеговачком друштву, што је дато истраживање и показало. Истицање квалитета сопствене групе којој припадају, при-

²⁷ Danijela Majstorović, Vladimir Turjačanin, (ur.), *op. cit.*, str. 223.

писивање негативних особина припадницима других етничких група, јесте показатељ да је етничка дистанца и даље присутна у овом друштву, као и ширење предрасуда. Да би се такво стање превазишло, потребно је пронаћи чиниоце који би смањили негативне последице социјалне дезинтеграције.

Миран суживот, добри односи, сарадња мањина и већина у једној држави познат су чинилац развоја демократије, напретка и стабилности. Ако уз то држава и друштво преузму мјере заштите мањинских права, у таквој заједници могуће је и очување традиционалних вриједности.

„Етничка дистанца и етничка толеранција спадају у значајне показатеље, како демократског, тако и конфликтног потенцијала неког друштва. Што је дистанца мања, а толеранција већа, то је већи демократски, а мањи конфликтни потенцијал и обрнуто што је дистанца већа а толеранција мања, то је мањи демократски, а већи конфликтни потенцијал посматраног друштва“.²⁸

Неинформисаност јесте један од главних извора ширења негативних информација о другоме, у овом случају о припадницима других етничких група. Битно је формирати сазнање да нетрпељивост, антагонизам и конфликтне ситуације само доносе штету свима у заједници.

Литература

- Burke, Peter, Stets, Jan E. *Identity theory*. Oxford: University Press. 2009
- Burke, Peter, Stets, Jan E. Identity theory and social identity theory. *Social Psychology Quarterly* Vol. 63, No. 3, American Sociological Association, 224-237, 2000
- Čolović, Ivan. *Balkan – teror kulture*. Beograd: Biblioteka XX vek. 2008.
- Đordano, Kristijan. *Ogledi o interkulturnoj komunikaciji*. Beograd: Biblioteka XX vek. 2001.
- Eriksen, Tomas Hilan. *Etnicitet i nacionalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek. 2004.
- Hall, Stuart. “Kome treba ‘identitet?’”, *Politika teorije*, zbornik rasprava iz kulturalnih studija, (prir. Dean Duda), Zagreb 2006., 357.-374.
- Haneš, O. *Sociodemografske karakteristike socijalne distance i stereotipi kodstudenata u Banjaluci*. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci, Filozofski fakultet, 59-79, 2012.

²⁸ Слободан Миладиновић, *Етнички односи и идентитети* (Београд: Народна библиотека Србије. 2009), стр. 87.

- Janković, Aleksandar. Nacionalizam kao strukturalna prepreka u demokratizaciji bosanskohercegovačkog društva. *Sociologija*, Vol 61 – broj 1, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 87-112, 2019
- Kecmanovic, Dusan. *Ethnic Times: Exploring Ethnonationalism in the Former Yugoslavia*. London: Preager, 2002
- Koković, Dragan. *Društvo i medijski izazovi: Uvod u sociologiju masovnih komunikacija*. Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za medijske studije, Novinarska biblioteka knj.5, 2007.
- Leing, Ronald D. *Jastvo i drugi*. Novi Sad: Biblioteka Svetovi, Bratstvo-jedinstvo. 1989.
- Миладиновић, Слободан. *Етнички односи и идентитети*. Београд: Народна библиотека Србије. 2009.
- Majstorović, Danijela, Turjačanin, Vladimir.(ur.). *Percepcija etničkih grupa u BiH: U okrilju nacije; Etnički i državni identitet kod mladih u Bosni i Hercegovini*, Banja Luka: Centar za kulturni i socijalni oporavak, 2011.
- Markovic, Mihailo. *Tragedy of national conflicts in "real socialism": The case of the Yugoslav Autonomous Province of Kosovo*. United Kingdom: PRAXIS International, 408-424, 1989/4
- Milosavljević, Milosav, Jugović, Aleksandar. *Izvan granica društva: Savremeno društvo i marginalne grupe*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju – Izdavački centar (CIDD). 2009.
- Panfilova, Tatiana. Identity as a problem of today, *FACTA UNIVERSITATIS*, Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History Vol. 9, No1, 37 – 44; 2010
- Puhalo, Srđan. *Kako opažamo druge etničke grupe i njihove članove (Socijalna percepcija etnička pripadnost kod srednjoškolaca u Bosni i Hercegovini)*. Sarajevo: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2013.
- Putinja, Filip. *Teorije o etnicitetu*. Beograd: Biblioteka XX vek. 1997.
- Smit, Antoni D. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2010.
- Stojković, Branimir. *Identitet i komunikacija*. Beograd: Fakultet političkih nauka u Beogradu, Čigoja štampa, 2002.
- Милошевић Шошо, Биљана. *Мултиетничко друштво и девијантне појаве*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2013.
- Обрадовић, Жарко. *Балкански етнички мозаик*. Београд: Чигоја штампа. 2014.